

**Yabancı Yatırımların İşgücü Piyasalarını Uyarma Süreci
Kapsamında Dış Ticaretin İşselleştirilmesi**

*Internalization of Foreign Trade in the Context of Labour Market
Induced by Foreign Investment*

Yrd. Doç. Dr. A. Can Bakkalı

*Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Pamukkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Labour Economics and Industrial Relations Department
acbakkalci@pau.edu.tr*

Nilüfer Argın

*Anadolu Üniversitesi, İktisat Bölümü, Lisans Öğrencisi
Anadolu University, Undergraduate Student in Economics Department
nargin@pau.edu.tr*

Ocak 2013, Cilt 4, Sayı 1, Sayfa: 71-97
January 2013, Volume 4, Number 1, Page: 71-97

P-ISSN: 2146-0000

E-ISSN: 2146-7854

©2010-2013

İMTİYAZ SAHİBİ / OWNER OF THE JOURNAL
İsmail AKBIYIK
(ÇASGEM Adına / On Behalf of the ÇASGEM)

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF
Dr. Erdem CAM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / DESK EDITOR
Ceylan Güliz BOZDEMİR

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXES
ECONLIT - USA
CABELL'S DIRECTORIES - USA
ASOS İNDEKS - TR
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL - PL
KWS NET LABOUR JOURNALS INDEX - USA

YAYIN TÜRÜ / TYPE of PUBLICATION
PERIODICAL - ULUSLARARASI SÜRELİ YAYIN
YAYIN ARALIĞI / FREQUENCY of PUBLICATION
6 AYLIK - TWICE A YEAR
DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE ve İNGİLİZCE - *TURKISH and ENGLISH*

PRINT ISSN
2146 - 0000
E - ISSN
2146 - 7854

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Dr. Serhat AYRIM - ÇSGB
Dr. Siddık TOPALOĞLU - SGK
Dr. Havva Nurdan Rana GÜVEN - ÇSGB
Nurcan ÖNDER - ÇSGB
Ahmet ÇETİN - ÇSGB
Dr. Erdem CAM - ÇASGEM

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yener ALTUNBAŞ *Bangor University - UK*
Prof. Dr. Mehmet DEMİRBAĞ *University of Sheffield - UK*
Prof. Dr. Shahrokh Waleck DALPOUR *University of Maine - USA*
Prof. Dr. Douglas L. KRUSE *Rutgers, The State University of New Jersey - USA*
Prof. Dr. Özay MEHMET *University of Carleton - CA*
Prof. Dr. Theo NICHOLS *University of Cardiff - UK*
Prof. Dr. Mustafa ÖZBİLGİN *Brunel University - UK*
Prof. Dr. Işık Urla ZEYTİNOĞLU *McMaster University - CA*
Doç. Dr. Kevin FARNSWORTH *University of Sheffield - UK*
Doç. Dr. Alper KARA *University of Hull - UK*
Doç. Dr. Yıldırım YILDIRIM *Syracuse University - USA*
Dr. Sürhan ÇAM *University of Cardiff - UK*
Dr. Tayo FASHOYIN *International Labour Organization - CH*

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR *Türkiye Bilimler Akademisi*
Prof. Dr. Yusuf ALPER *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Cihangir AKIN *Yalova Üniversitesi*
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ *Kırklareli Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet BARCA *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Prof. Dr. Eyüp BEDİR *Gazi Üniversitesi*
Prof. Dr. Vedat BİLGİN *Gazi Üniversitesi*
Prof. Dr. Toker DERELİ *Işık Üniversitesi*
Prof. Dr. Nihat ERDOĞMUŞ *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Halis Yunus ERSÖZ *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Seyfettin GÜRSEL *Bahçeşehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Tamer KOÇEL *İstanbul Kültür Üniversitesi*
Prof. Dr. Metin KUTAL *Kadir Has Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet MAKAL *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Sedat MURAT *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU *Çankaya Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Ali SEYYAR *Sakarya Üniversitesi*
Prof. Dr. Haluk Hadi SÜMER *Selçuk Üniversitesi*
Prof. Dr. İnsan TUNALI *Koç Üniversitesi*
Prof. Dr. Cavide Bedia UYARGİL *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Recep VARÇIN *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ *İstanbul Üniversitesi - E.Öğretim Üyesi*
Prof. Dr. Erinç YELDAN *Yaşar Üniversitesi*
Doç. Dr. Aşkın KESER *Uludağ Üniversitesi*

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazar(lar)ına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Yabancı Yatırımların İşgücü Piyasalarını Uyarma Süreci Kapsamında Dış Ticaretin İçselleştirilmesi

Internalization of Foreign Trade in the Context of Labor Market Induced by Foreign Investment

A. Can. Bakkalıcı¹

Nilüfer Argın²

Özet

Bu makalede Türk işgücü piyasaları için, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkileri araştırılmıştır. 2005 yılından sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının toplam miktarının hızla artması Türk ekonomisi için bu yatırımların önemini arttırmıştır. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işgücü piyasalarına etkilerinin ölçülmesi için çeşitli analitik ölçümler yapılmıştır. Çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla, ücretler, GSYİH, büyüme, verimlilik ve istihdam arasındaki ilişkiler 1991-2011 verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplamalar için nedensellik testleri ve endeks ölçümleri yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ücretler, dış ticaret, doğrudan yabancı sermaye yatırımları.

Abstract

This paper investigates foreign direct investments (FDI) in Turkey from labor market point of view. While the total amount of FDI is rapidly increasing in Turkey after 2005, FDI's have extremely important role in the Turkish economy. In this paper the amount of FDI and its impact on the labor markets examined many ways with analytic measurements. In this study the relationship between FDI, growth, productivity and employment and wages are investigated using 1991-2011 data for Turkey. For the measurements causality tests are index measurements employed.

Keywords: Wages, foreign trade, FDI.

¹Yrd. Doç. Dr. A. Can Bakkalıcı, Pamukkale Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi Bölümü, Denizli, acbakkalci@pau.edu.tr

²Nilüfer Argın, Anadolu Üniversitesi, İktisat Bölümü, Eskişehir, nargin@hotmail.com

Giriş

Yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin kalkınmalarında ve/veya gelişmelerinde önemli etkiler doğurması beklenmektedir. Yabancı sermaye yatırımları bir ya da birkaç ülkenin servetinin geçici ya da kalıcı olarak bir başka ülke tarafından kullanılabilmesine olanak tanımaktadır. Ülke dışından ülkeye gelen sermayenin kimi zaman büyüme gibi istenir, kimi zamansa istikrarsızlık gibi istenmez sonuçlar doğurduğu, bu sonuçların pek çok faktörün etkileşimiyle ortaya çıktığı izlenmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar yabancı sermaye yatırımının türü ve vadesiyle yakından ilgili bulunmaktadır.

Bu bağlamda vadelerine ya da türlerine göre yapılan yatırımlar temelde ikiye ayrılmaktadır. Yabancı sermayenin nakit (efektif) ya da döviz (menkul) olarak ülkeye girmesi dolaylı yatırımları, üretim amacıyla makine ve teçhizat donanımında kullanılmalarysa doğrudan yatırımları oluşturmaktadır. Her iki tür yatırımın süresi ve içeriği, yatırım yapılan ülke ekonomisinin etkilenme yön ve büyüklüğünü belirlemektedir. Genel olarak yabancı yatırımların ülkede kalış süresi uzadıkça, yatırım yapılan ülkenin yararlanma düzeyi de artmakta ve olumlu refah etkileri ağır basmakta, uzun vadeli doğrudan yatırımlar daha olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Çalışmamızda doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenmektedir.

Türkiye, uzun yıllar yeterli düzeyde doğrudan yatırım çekememiş bir ülkedir. Ülke içi kırılganlıklar ve yatırım ortamının bozukluğu nedeniyle gereksinim duyulan yabancı sermaye yatırımları sınırlı kalmış, cari açığın finanse edilebilmesi için yüksek reel faiz karşılığında, “sıcak para” adı verilen kısa vadeli yabancı sermayeye başvurulmuştur.

Türkiye, 2005 yılından sonra özelleştirme sürecinin son aşamasında ciddi düzeyde doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmeye başlamıştır. Çekilen sermaye tek bir kaynağa bağlı kalmayarak Avrupa Birliği ve İslam Ülkeleri ağırlıklı olarak Batı-Doğu ekseninden alınmıştır. Bu eksenindeki ağırlık Avrupa Birliği’ne de üye olan OECD ülkelerine aittir. Diğer yandan başta Rusya ve Irak olmak üzere Kuzey-Güney ekseninde Türkiye’den de ciddi oranda doğrudan sermaye çıkışı yaşanmıştır. Türkiye özellikle Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde önemli sermaye yatırımlarında bulunmuştur.

1. Küreselleşmede Yeni Yönelimler ve Yabancı Sermaye Yatırımları

Küreselleşme süreci yabancı sermaye yatırımlarını arttırmaktadır. Yabancı sermaye, ya Çin gibi gelirin oranla piyasa ölçeği çok büyük olan ülkelere ya da gelir düzeyi piyasa genişlemesini finanse edebilecek seviyede bulunan hızla gelişmekte olan ülkelere akmaktadır. Yabancı sermaye akımları iki ana gruba ayrılmaktadır.

a. Dolaylı Sermaye Yatırımları: Bir ülkede yerleşik gerçek ya da tüzel kişilerin bir başka ülkenin finansal piyasalarında yaptıkları portföy yatırımları, uluslararası literatürde yabancı portföy yatırımları “*foreign portfolio investments*” (FPI) ya da dolaylı sermaye yatırımları olarak adlandırılmaktadır. Terimde yer alan dolaylı ifadesi, sermayenin finansal kesime girdikten sonra reel yatırımlara aktarılmasından, dolayısıyla kredi ya da benzeri şekillerde yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

b. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Bir ülkede yerleşik gerçek ya da tüzel kişilerin, diğer ülkede yaptıkları, mal ya da hizmet üretimi amaçlı ve istihdam yaratan yatırımlara doğrudan yabancı sermaye yatırımı “*foreign direct investments*” adı verilmektedir. UNCTAD’a göre bu yatırımlar uzun süreli olmaktadır. Bir yabancı yatırımın doğrudan

yabancı sermaye yatırımı olarak değerlendirilebilmesi için, yapılan toplam yatırım içinde en az %10'luk yabancı sermaye payı aranmaktadır (UNCTAD, 2009: 35).

Terminolojide kullanılan “doğrudan” ifadesi, sermaye ile beraber, teknoloji ve işletmecilik/yönetişim anlayışının da transfer edildiğini vurgulamaktadır (Karluk, 1991: 35). Diğer yandan tanımlamalarda sermaye yatırımının, yatırımı yapan ülke sınırları dışına yönlendirdiği ifadesi yer almaktadır. Yurt dışından gelen yatırımın temel amacı kâr ya da bir çıkar elde etmektir.

Yabancı yatırımların yerli ortaklı olarak gerçekleştirilmesi de olanaklıdır. Ancak yabancı sermaye ortağı olduğu şirketin yönetiminde söz sahibi olmak istemektedir. Yatırım alan ülke açısından yapılacak yatırımın yeşil alan “greenfield” yatırımı mı yoksa ortaklık ve/veya birleşme “merger” yatırımı mı olduğu önem taşımaktadır. Yeşil alan ifadesi daha önceden inşa edilmemiş yeni bir üretim ya da hizmet tesisi kuran ve istihdam yaratan yatırımları betimlemek üzere kullanılmaktadır. Ülkeler, istihdama olumlu katkıları nedeniyle yeşil alan yatırımlarını tercih etmektedirler.

1.1. Küresel Sistemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Ülkeye giren yabancı sermaye tıpkı ihracat gibi, ödemeler bilançosunun düzelmesini sağlamaktadır. Sözü edilen özellik nedeniyle yabancı sermaye girişleri tıpkı ihracat gibidir ve dış ticaretin içselleştirilmesi olarak nitelendirilebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods Anlaşmaları ile yeniden şekillenen dünya ekonomik sisteminde giderek önem kazanmıştır. Küreselleşme sürecinde yer alan serbest ticaret fikrinin ekonomi alanındaki yansımaları olan ekonomik bütünleşmeler, bütünleşen ülkeler arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özendirmiştir (Pandya, 2010: 389).

UNCTAD 2011 Raporuna göre tüm dünyada yıllık 1,24 trilyon Dolarlık doğrudan yabancı yatırım hacmi bulunmaktadır. Bu yatırımların yarısından fazlası gelişmekte olan ülkelere çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Çok uluslu şirketlerin bu yatırımlar sonucunda yaptıkları üretim, ortalama ülke üretimlerinin %25'e yakınına oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük 100 çok uluslu şirketi yeni yatırımlar için gelişmekte olan ekonomileri hedef almaktadır. Diğer yandan sermayenin yer değiştirmesi olarak adlandırılacak dolaylı yabancı sermaye yatırımları 20 trilyon Doları aşmıştır (UNCTAD, 2011).

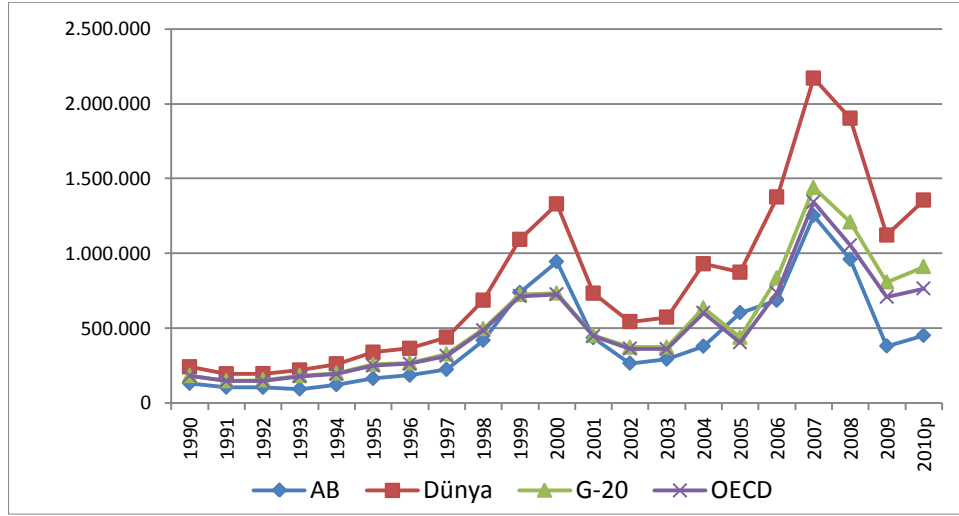
Yabancı sermayeye çoğu zaman teşvik ya da kolaylıklar sağlanmaktadır. Örneğin 1980 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından Toyota'nın 3000 kişiye istihdam sağlayacak bir yatırım yapması için 150 milyon Dolarlık bir teşvik paketi teklif edilmiştir. Ayrıca 1994 yılında da Mercedes firmasına 1500 kişilik istihdam sağlayacak bir yatırım karşılığında 230 milyon Dolar önerilmiştir (Haskel, 2002: 1).

ABD örneğinde olduğu gibi sağlanan kolaylıklar temelde elde edilecek olan sosyal faydayla karşılaştırılmaktadır. Ancak gelişen küreselleşme sürecinde yabancı sermayeye fazla ayrıcalık ve kolaylık tanınmasına çoğu zaman gerek kalmamaktadır. Gelişmiş ülkelerin durağan ekonomik yapıları, kaynaklarını plase edecekleri yeni ülke piyasalarına girmelerini gerektirmektedir.

Yabancı sermaye çekmeyi düşünen ülke için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından elde edilecek sosyal fayda, verilecek teşvikten büyükse yabancı sermayenin özendirilmesi yoluna gidilmektedir (Haskel, 2002, 1-2). Yabancı sermayeye sağlanan

kolaylıklar II. Dünya Savaşı'nın sonucunda giderek artmış, dış ticaret bu yatırımlarla ikame edilmiştir.

Şekil 1: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Durum (Milyon Dolar; 1990-2010)

Kaynak: OECD International Direct Investment Database

Dünyada yapılan yabancı yatırımların tamamına yakını gelişmiş OECD ülkeleri (ya da G-20 ülkeleri) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ülkelerin firmaları kendi ülkelerinin piyasaları açısından kârlı olmayan yatırımları geliştirmekte olan ülkelerde yapmaktadırlar. Son dünya ekonomik krizi ile birlikte düşmeye başlayan yatırımların 2010 yılının sonundan itibaren tekrar artmaya başladığı gözlenmektedir.

1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İşgücü Piyasalarına Etkileri

Herhangi bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girmesi makro ve mikro ekonomik etkiler yaratmaktadır. Yabancı sermayenin işgücü piyasaları üzerindeki etkileri ise her iki alanda birlikte etkileşim halinde bulunmakta, sektörler ve ekonominin geneli açısından farklı sonuçlara yol açmaktadır. Yatırımların doğrudan etkiler açısından, yatırım yapılan ülkenin ekonomik durumu ve gelişmişlik düzeyi önem taşımaktadır. Yapılan yatırım, gerçekleştirildiği sektörü geliştirmekte ve bu alandaki kalifiye istihdamı çekici hale getirmektedir (Osmanov, 2008: 85).

Yabancı sermaye yatırımlarının işgücü piyasaları üzerine etkileri doğrudan ve dolaylı etkiler olmak iki ana kategoride incelenebilmektedir. Doğrudan etkiler istihdam piyasaları ve ücret düzeyinde oluşan değişimlerdir ve yatırımın yapıldığı kısa dönemde ortaya çıkmaktadır. Dolaylı etkilerse orta ve uzun dönemde meydana gelmektedir. Verimlilik artışı, teknolojik dönüşüm, gelir dağılımı, rekabet değişimi gibi etkiler dolaylı etkileri oluşturmaktadır.

1.2.1. Yabancı Sermaye Yatırımlarının İşgücü Piyasalarına Doğrudan Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işgücü piyasalarındaki ilk etkileri ücret düzeyi ve istihdam rakamları üzerinde görülmektedir.

Ücretler

Neo Klasik Teori'ye göre yabancı sermayenin işgücüne önereceği ücret, işçinin marjinal ürünü ile ilişkilendirilmiştir (Mises, 1957). Oysa genellikle yabancı sermaye ölçek

ekonomilerinden yararlanarak çalışmakta, çoğu zaman kurduğu tesis (kurulduğu ülkeye ya da dünyaya göre) en yeni teknolojik olanaklarla donatılmaktadır. Diğer yandan yabancı ortaklı ya da yabancı sermayeli işyerlerinde profesyonel örgütlenmelere gidildiğinden işyeri etkinliği yükselmektedir. Bu nedenle yabancı ortaklı firmalar ya da tümüyle yabancı sermayeli firmalar, yerli firmalara göre işçilere daha fazla ücret önerebilmektedir (Almeida, 2005: 5). Yüksek kâr oranları nedeniyle yabancı sermayeli firma işçilere daha yüksek ödemede bulunabilmektedir (Driffiel, 2000: 91).

“Piyasadaki reel ücretleri yükselten, kısacası işgücünün verimliliğini çoğaltan, işçi başına fiziki sermaye veya beşeri sermaye yatırımının artması, teknolojik ilerleme ve iktisadi örgütlenmenin etkinliğinin artması ve işbölümünün gelişmesidir. Bu nedenle, işçiler de dâhil, bir toplumun refahını ve gelirini artıran, sosyal devlet ve/veya sendikalar değil, dışa açık rekabetçi piyasa ekonomisidir” (TİSK, 2011).

Verilen ücretlerin yüksekliği nedeniyle kalifiye işgücü genellikle yabancı sermaye içeren firmalara doğru yönelmekte, burada çalıştırılan işçiler en kalifiye olanlar arasından seçilebilmekte ve bu işçilere verilen ücretler yüksek olmaktadır.

İstihdam

Yeşil alan yatırımlarının yurtdışından işçi getirilmediği sürece yatırımı alan ülke açısından mutlak olarak istihdam yarattığı bilinmektedir. Ancak yabancı ortaklı yatırımlar ya da özelleştirme uygulamaları sonucunda gelen yatırımlar için aynı saptamayı yapmak olanaklı değildir.

Yabancı sermaye ve istihdam bağlamında önemli noktalardan diğeri; özelleştirme uygulamalarıdır. Özelleştirme, 1980’li yıllarda oldukça önemli hale gelen, Reaganizm-Thatcherizm de denilen Arz Yönlü İktisat akımının uygulamalarındandır. Özelleştirmenin destekçileri arasında gelişmiş ülkeler ve çoğu zaman bu ülkelerde ana merkezleri bulunan çok uluslu şirketler yer almaktadır. Temel prensibi özel sektör eliyle, eski kamu teşebbüslerinin verimli çalıştırılması olan özelleştirme, yabancı sermayeyi en fazla çeken uygulamalardandır. Bu nedenle uygulamanın doğru yapılması durumunda özelleştirme, ekonomik etkinliği arttırdığı gibi, devleti önemli bir zarar ya da giderden de kurtarabilmekte ancak istihdamı genellikle olumsuz etkilemektedir. Özelleştirilen şirketlerin yerli ya da yabancı sermayeye devredilmesi çok önemli bir ayırım yaratmamakta, gizli işsizliğin ve verimsizliğin olması durumunda istihdam azaltılmaktadır.

1.2.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İşgücü Piyasalarına Dolaylı Etkileri

Pek çok ampirik çalışma doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yapıldıkları sektörlerde çalışan yerli firmalar üzerinde rekabet ve verimlilik baskısı doğurduklarını göstermiştir. Bu baskı sonucunda oluşan verimlilik artışı yayılma etkisiyle diğer sektörlerde de sıçramaktadır (Haskel, 2002: 2). Bu noktadan itibaren yabancı yatırımların işgücü piyasaları üzerindeki dolaylı etkileri baş göstermeye başlamaktadır. Yatırımların sektörel ileri ve geri bağlantılarının artması durumunda dolaylı etkiler güçlenerek ortaya çıkmaktadır. Yani yapılan yatırım yerli ekonomiye girdi sağladıkça ve yerli ekonomiden girdi kullanmaya başladıkça dolaylı istihdam etkisi artmaktadır (Osmanov, 2008: 88).

Haskel ve arkadaşlarına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sosyal getirisi yapılan yatırımların özel getirisinin üzerinde yer almaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, endüstriyel organizasyon yaklaşımına göre know-how, üretim altyapısı ve yönetim tecrübesine sahiptir. Ayrıca uluslararası kaynaklara ulaşmada daha

deneyimlidir. Zamanla bu özellikler yerli firmalara da yayılmaktadır. Durum yalnızca gelişmekte olan ekonomilerde değil gelişmiş ülke ekonomilerinde de aynı sonuçları ortaya koymaktadır (Driffield, 2000: 91). Yabancı sermayeli işyerlerinin denetlenmesinin daha kolay olması nedeniyle bu firmalarda sağlanan iş ortamı ve sosyal güvenlik olanaklarının daha iyi oldukları göze çarpmaktadır.

Büyüme ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Yabancı sermaye yatırımları genellikle ücretleri yükseltmekle beraber, gelir dağılımını bozucu sonuçları da bulunmaktadır. Yabancı sermaye ile kurulan firma ya da sektörlerde çalışanların reel gelirleri yükselirken sektör dışı kalanların reel gelirleri genellikle ya değişmemekte ya da oransal olarak azalmaktadır (Bruno, 2004: 21). Dış piyasalara açılan ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla dış ticareti içselleştirebilen ülkelerde ikili istihdam ve ikili gelir yapısı ortaya çıkmaktadır (Goldberg ve Pavcnik, 2004: 230).

İstihdamda kalifiye olanlar ve olmayanlar ayrımı derinleşmektedir (Driffield, 2000: 92). Bu ayrıma paralel olarak ücretlerde de ikili yapı oluşmakta, düşük ücretli kesimle yüksek ücretli kesim arasındaki fark giderek derinleşmektedir (Scheve, 2003: 667).

Özellikle dış ticaret sayesinde hızla büyüyen Çin, Brezilya, Türkiye, Hindistan ve Rusya gibi (BRIC+T ülkeleri) ülkelerde gelir dağılımı hızla bozulmaktadır.

Büyüme açısından yaklaşıldığında, yabancı sermaye yatırımlarının üretime katkı sağladığı gözlenmektedir (Alfaro, 2003: 12). Yatırımlar büyümeyi hızlandırmaktadır. Büyüme dış ticaret ve dış ticaretin içselleşmesini sağlayan doğrudan yatırımlarla desteklendiğinde, kalkınmayla da sonuçlanabilmektedir.

Teknolojik Dönüşüm ve Rekabet Üzerine Etkileri

Yabancı yatırımlar gelişmekte olan piyasalara teknoloji transferi sağlamaktadır. Çoğu zaman yeni teknolojilerle beraber gerçekleştirilen yatırımlar ülkenin teknolojik altyapısını geliştirmektedir (Almeida, 2005: 11). Rakip firmalar da aynı maliyet avantajını sağlamak üzere makine ve teçhizat parkını yenileme yoluna gitmektedirler (Günaydın, 2005: 241). Dönüşüm, kaynak kullanımında etkinliği arttırmakta, kamu kesiminin yaygın olduğu ülkelerde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları özel sektörün güçlenmesini sağladıkça kamu kesimi verimsizliğinden kaynaklanan sorunların aşıldığı gözlenmektedir.

Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak ülke içinde faaliyet gösteren firmaların ya da endüstrilerin rekabet düzeyleri ve verimlilikleri yükselmektedir (Driffield, 2000: 99). Yeni teknolojinin ülke içinde geliştirilmesi, dış ticaret yapan firmalara ciddi rekabet ve yüksek kâr elde etme şansı tanımaktadır. Rekabet edemeyen firmalarsa üretim alanını terk ederek kaynak dağılımında iyileşmeye neden olmaktadır. Ancak teknolojik dönüşüm çoğu zaman sermaye yoğun teknikle üretimi sağlamaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının kullandığı teknolojinin de genellikle emek tasarruf ettirici olduğu bilinmektedir. Bu durumda teknolojik dönüşümün istihdam yaratmayan büyümeye ya da yaratıcı yok etme sürecine yol açabileceği vurgulanmaktadır. Teknolojinin istihdam üzerine olan etkisinin yönü çoğu zaman tahmin edilememektedir.

Verimlilik Üzerine Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dolaylı etkilerinin ortaya çıkmasıyla beraber, sayılan tüm etkilerin toplamı olarak verimlilik artışı gözlenmektedir (Baldwin, 1995:

48). Verimlilik sonucunda aynı miktardaki üretim faktörüyle mal ya da hizmet üretiminde aşağıdakilerden biri ya da birkaçı beraberce ortaya çıkabilmektedir;

- Daha çok üretim yapılabilenkte,
- Üretim süresi kısalabilenkte,
- Daha kaliteli üretilebilenkte,
- Daha ucuza üretilebilmektedir.

Yabancı sermayeli şirketlerin çalıştırdıkları işçiler ortalamada yerli firmalara göre daha eğitilmiş, genç olmakta ve daha yüksek ücret almaktadırlar. Bu nedenle yerli firmada çalışan işçilerle yabancı sermayeli firmalarda çalışan işçiler arasında yabancı sermayeli firmalarda çalışan işçiler lehine verimlilik farkı gözlenmektedir (Almeida, 2005: 11). Durum doğrudan yabancı sermaye yatırımları alan gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri için ampirik çalışmalarla doğrulanmaktadır (Bruno, 2004: 21).

OECD'ye göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da etkisiyle kalifiye olmayan işgücüne olan talep azalmaktadır (OECD, 2011: 35). Diğer yandan kalifiye işgücüne olan talep arttığından, doğrudan yabancı sermaye yatırımları teknik iş öğretimi ve teknoloji transferi açısından kritik önemde değerlendirilmektedir. Sonuçta yayılma etkisiyle beraber yerli firmaların da marjinal verimlilikleri artmakta, durum gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalama sürecinde "*catching up process*" dönüm noktası sayılmaktadır.

Verimlilik artışı finansal piyasaların derinleşmesini de sağlamaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının genellikle büyük firmalar tarafından yapıldığı ve bu firmaların sermayelerinin paylara bölünerek menkul kıymetler borsalarında değerlendirildiği gözlenmektedir. Bu nedenle hisse senedi piyasaları derinleşmekte, sermayenin tabana yayılması sağlanabilmektedir. Ayrıca finansal piyasalar dolaylı yabancı sermaye yatırımlarıyla da desteklenmektedir.

2. Analizler ve Türk İşgücü Piyasaları

Türkiye'nin yapısal sorunları arasında olan sermaye yetersizliğinin giderilebilmesi ve cari açığın finansmanı için yabancı sermaye girişleri oldukça önemli bir finansman olanağı sağlamaktadır. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında daha da çekici hale gelmiş ancak yapılan yabancı yatırımların kapitülasyonların bir parçası olması nedeniyle bu yatırımlar ülkenin sömürülmesiyle sonuçlanmıştır. Cumhuriyet hükümetleri bu nedenle yabancı yatırımları çekmek istemekle beraber bu sermayeye karşı belirli bir soğukluk da taşımışlardır (Tezel, 1986: 140 vd).

2.1. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye'de yabancı sermayenin düzenlenmesine dair ilk kanun 18.01.1954 tarihli Yabancı Sermaye Kanunu'dur. Ancak 24 Ocak 1980 kararlarına kadar uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi ve istikrarsız siyasi-ekonomik yapı nedeniyle yabancı yatırımlar özendirilememiştir. İhracata dönük sanayileşme stratejisine geçilmesi ve Avrupa Birliği ile gerçekleştirilen ekonomik bütünleşmenin uzun dönemli etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı 2000'li yılların başından itibaren yabancı yatırımların ilgisinin yoğunlaştığı gözlenmektedir, özelleştirme uygulamaları ve şirket birleşmeleri ya da ortaklıkları yabancı yatırımları çeken temel etkenler olarak görülmektedir.

Türkiye 2002 yılından itibaren 100 milyar Dolara yakın yabancı sermaye çekmiştir. UNCTAD verilerine göre 2010 yılı için 15inci en cazip ülke Türkiye olmuştur (invest.gov.tr, 26.07.2011). Bu durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

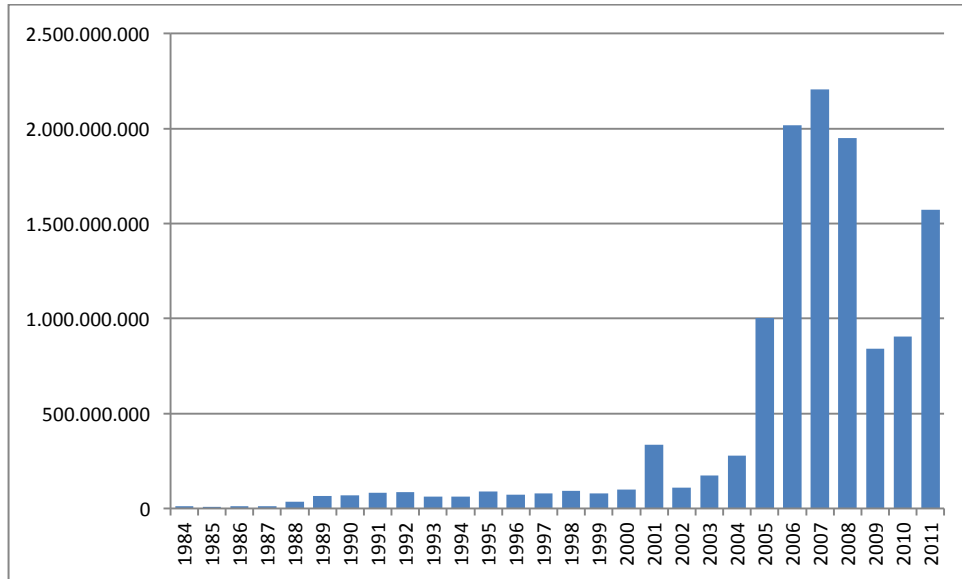
IMF değerlendirmelerine göre Türkiye dünyanın en büyük 16ncı ekonomisidir ve AB üyesi ülkeler arasında 6ncı sırada yer almaktadır. Yıllık reel GSYİH büyümesinde ortalama %4'lük bir istikrar yakalanmıştır. 2011 yılının en hızlı büyüyen ekonomisi olmuş, uygulanan mali disiplin ve ekonomi politikalarıyla yatırım iklimi gelişmiştir. Finansal sektör derinleşmiş, küresel ekonomik krizden en az olumsuz etkiyle çıkan sektörlerden olmuştur.

Karagöz'ün 1970-2005 verilerini kullanarak yaptığı çalışmaya göre Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye yatırımları çeken temel nedenler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Karagöz, 2007: 938);

- Geniş piyasa hacmi ve olanakları,
- Ekonomik istikrar,
- Ticari dışa açıklık,
- Düşük döviz kuru,
- Güçlü altyapı ve sermaye stoku,
- Düşük politik risk ve istikrar,
- Yapısal ekonomik reformlar,
- Kaliteli beşeri sermaye.

Sayılan maddelerdeki gelişmeler nedeniyle özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında belirgin bir artış gözlenmiştir.

Şekil 2: Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Dolar)

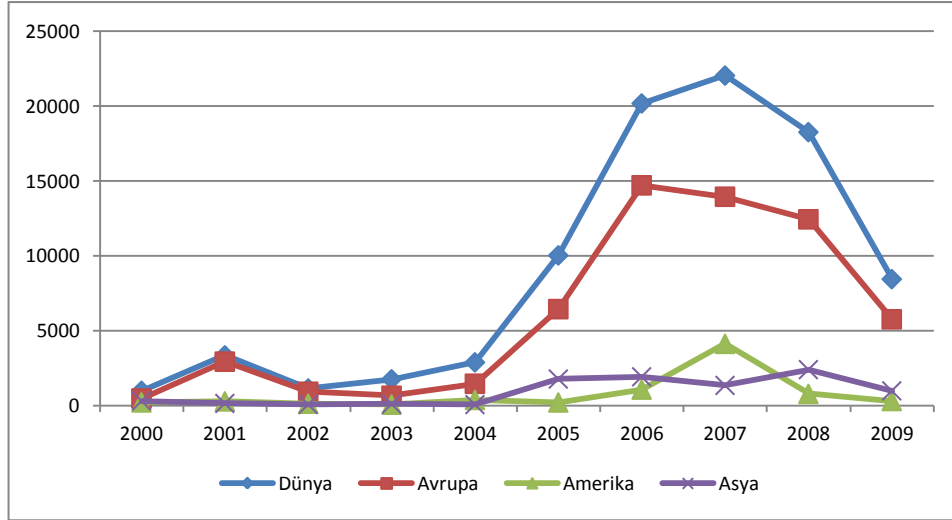

Kaynak: OECD ülke istatistikleri, [http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=dogrudan_yabanci_sermaye_yatirimlari_FLOW_PARTNER] (20.07.2011)

Şekil 2'den izlenebileceği gibi yabancı sermaye çekme çabalarına rağmen Türkiye, 2000'li yıllara kadar yeterince doğrudan yabancı sermaye yatırımı alamamıştır. Doğrudan

yabancı sermaye yatırımları 2000 yılında artmaya başladıysa da 2001 Krizi süreci kesintiye uğratmıştır. Ancak özelleştirme uygulamalarının arttığı 2005-2006-2007 yıllarında doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişleri artmıştır. Süreç yatırım ortamı ve algısının düzelmesi nedeniyle devam etmektedir.

Şekil 3: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Orijinlerine Göre Dağılımı (Dolar)

Kaynak: OECD ülke istatistikleri [<http://stats.oecd.org>] (20.07.2011).

Şekil 3'den de incelenebileceği gibi, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2001 Kriziyle beraber düşmüştür. Ancak Türk Ekonomisi'nin toparlanmaya başlamasıyla beraber ciddi şekilde yükselmeye başlamıştır. Alınan doğrudan yabancı sermaye yatırımları miktarı Amerika orijinli Mortgage Krizi ile tekrar azalsa da uzun yıllar ortalamasının çok üzerinde seyretmektedir.

Türkiye'nin aldığı doğrudan yabancı sermaye yatırımları içinde Avrupa Birliği ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin sağladığı kolaylıklar önem taşımaktadır. Türkiye'ye yapılan yatırımlarda Avrupa ülkelerinin payı oldukça yüksek olmasına karşın, Amerika ve Asya ülkelerinden sağlanan yatırımlar yüksek düzeyde değildir. Son yıllarda özellikle Arap ülkelerinden de dikkate değer yatırım gelmeye başlamıştır ve bu yatırımların genellikle gayrimenkul yatırımları oldukları bilinmektedir. Bu anlamda Türkiye'ye gelen yatırımlar Doğu-Batı ekseninde gerçekleşmekte ve Kuzey ülkeleri olarak adlandırılan gelişmiş ülkelerden gelmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin Aldığı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1954-2011 Milyon Dolar)

Ülkeler	1954-2006 Toplam	2007	2008	2009	2010	2011	1954-2012 Toplam	Ort. Pay
AB Ülkeleri (27)	7.282	1.901	1.686	1.419	1.422	1.598	15.344	0,52
Almanya	2.258	499	539	478	549	4.801	4.801	0,16
Hollanda	1.016	228	255	142	163	1.983	1.983	0,07
İngiltere	1.192	404	223	189	170	2.343	2.343	0,08
İtalya	457	76	97	90	97	913	913	0,03
Diğer AB Ülkeleri	2.359	694	572	520	619	5.304	5.304	0,18
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	1.373	368	430	331	408	430	3.346	0,11
Afrika Ülkeleri	225	44	44	67	99	115	595	0,02
Kuzey Amerika	693	148	125	142	134	178	1.422	0,05
A.B.D.	622	118	107	111	152	1.215	1.215	0,04
Kanada	71	30	18	31	26	207	207	0,01
Orta ve Güney Amerika, Karayip	74	18	14	16	13	21	156	0,01
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	2.325	469	516	616	932	1.301	6.193	0,21
Azerbaycan	297	114	123	155	200	1.060	1.060	0,04
Irak	354	100	81	104	151	902	902	0,03
İran	736	95	131	170	622	2.186	2.186	0,07
Diğer	938	160	181	187	328	2.045	2.045	0,07
Diğer Asya	843	250	215	225	261	302	2.100	0,07
Çin Halk Cum.	232	36	42	40	41	433	433	0,01
Güney Kore Cum.	94	22	13	20	14	182	182	0,01
Diğer	517	192	160	165	247	1.485	1.485	0,05
Diğer Ülkeler	160	33	39	25	35	34	327	0,01
Toplam	12.975	3.231	3.069	2.841	3.304	3.979	29.483	1,00

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı istatistiklerinden oluşturulmuştur.

Tablo 1'e göre Türkiye 1954-2006 yıllarını kapsayan dönemde toplam 12 milyar 975 milyon Dolarlık yatırım çekmiştir. Bundan sonraki altı yıllık dönemdeyse önceki elli yıllık dönemden daha fazla olmak üzere 16 milyar Dolarlık bir giriş yaşanmıştır. Durum Türkiye'deki yatırım ortamının iyileştiğini göstermektedir. Enflasyonun düşmesi ve ekonomik istikrar ortamının sağlanmasıyla birleşen özelleştirme uygulamaları sonucunda yabancı yatırımcı Türkiye'ye giriş yapmıştır.

Türkiye'ye yapılan yatırımların %52'si AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmekte, Almanya %16'lık payla ilk sırada yer almaktadır. Sıralamada Hollanda, İtalya ve İngiltere önemli yer tutmaktadır. İran, Irak ve Azerbaycan'ın enerji yatırımlarıyla dikkat çektiği gözlenmektedir.

Tablo 2:Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1954-2012)

Sektörler	1954-2006	Pay	2007	2008	2009	2010	1954-2012	Pay
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	193	0,015	46	50	53	63	468	0,016
Madencilik ve Taşocakçılığı	219	0,017	75	85	71	94	628	0,021
İmalat Sanayii	2.617	0,202	454	442	375	414	4.743	0,161
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	281	0,022	34	33	51	40	504	0,017
Tekstil Ürünleri İmalatı	333	0,026	46	20	16	31	468	0,016
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	285	0,022	52	44	37	54	523	0,018
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	212	0,016	43	47	30	36	398	0,013
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	169	0,013	19	21	17	11	246	0,008
Diğer İmalat	1.337	0,103	260	277	224	242	2.604	0,088
Elektrik, Gaz ve Su	134	0,010	68	104	124	129	687	0,023
İnşaat	991	0,076	431	331	292	415	2.789	0,095
Toptan ve Perakende Ticaret,	4.236	0,326	748	740	889	1.387	9.127	0,310
Oteller ve Lokantalar	1.016	0,078	192	198	164	88	1.802	0,061
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1.101	0,085	265	274	249	454	2.688	0,091
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	180	0,014	41	41	16	30	323	0,011
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	1.684	0,130	750	603	452	712	4.735	0,161
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	604	0,047	161	201	156	193	1.493	0,051
Toplam	12.975	1,000	3.231	3.069	2.841	3.979	29.483	1,000

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı istatistiklerinden oluşturulmuştur.

Türkiye'ye gelen yatırımların genellikle hizmetler sektöründe ve toptan perakende ticarete (%31) yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu noktada özellikle yerli yatırımcıyla ortaklık kuran büyük perakende şirketlerinin giriş yaptığı bilinmektedir. İmalat sanayi yatırımlarıysa %16'lık payla ikinci büyük yatırım grubunu oluşturmaktadır. Tablo 2'ye göre kümülatif değerlendirme yapılan iki ayrı dönem için de doğrudan yatırımların kompozisyonunda önemli bir değişiklik olmadığı gözlenmektedir.

Diğer yandan Türkiye'nin yabancı ülkelere yaptığı yabancı yatırımlar da dikkat çekmektedir. Türkiye, TCMB verilerine göre Çin'den sonra başka ülkelere en yüksek yatırım yapan gelişmekte ülke haline gelmiş, 2003-2010 yılı arasında toplam 14 milyar Dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir.

2.2. Analizler

Türk işgücü piyasalarında dış ticaret ve dış yatırımların etkileri büyük önem taşımaktadır. Gerek dış ticaretin artan hacmi gerekse artan yabancı sermaye hareketleri nedeniyle işgücü piyasalarında dış âlemin etkileri hissedilmektedir. Çalışmamızın kapsamında yapılan inceleme ve analizler yanında konu hakkında yapılan çalışmalara da aşağıda kısaca değinilmiştir.

Analizlerde kullanılan veriler 1991-2011 dönemine ait olarak üçer aylık setler halinde kullanılmıştır. Veriler TCMB, TÜİK, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü internet sitelerinden derlenmiştir.

Kullanılan Veriler

Kullanılan veri setleri aşağıda belirtilmiştir;

Değişken	Anlamı
FDI	:Doğrudan yabancı sermaye yatırımları
GSYİH	:Gayrisafi yurtiçi hasıla
İhracat	:Türkiye'nin ihracatı
İthalat	:Türkiye'nin ithalatı
Sanuren	:Sanayi üretim endeksi
SSO	:Sabit sermaye oluşumu
W (Ücretler)	:Ücretlerin genel düzeyi
İs	:İstihdam
Ver	:Çalışan başına verimlilik

Veri setleri ekonometrik modelleme ve analizler yapabilmek üzere işlenmiştir. Öncelikle üçer aylık verilerin mevsimsel etkilerden arındırılması için Hodrick Prescott filtrelemesi kullanılmıştır.

Durağanlık Testleri

Analizlerde kullanılan veri seti durağanlıklarının sorgulanması için ADF testlerinden geçirilmiş ve kullanılan serilerin durağan oldukları gözlenmiştir. Aşağıdaki tabloda ilgili test istatistikleri verilmiştir.

Tablo 3: Durağanlık İstatistikleri (ADF Testleri)

Değişken (%değişim)	ADF Test Değeri	%1 Düzeyi	%5Düzeyi	%10 Düzeyi
FDI	-10.945	-4.085	-3.470	-3.162
GSYİH	-5.714	-4.088	-3.472	-3.163
İhracat	-9.632	-4.080	-3.468	-3.161
İthalat	-5.066	-4.086	-3.471	-3.162
Sanuren	-5.209	-4.086	-3.471	-3.162
SSO	-3.421	-3.581	-2.926	-2.601
W (Ücretler)	-8.349	-4.152	-3.502	-3.180
İs	-7.136	-4.186	-3.518	-3.189
Ver	-6,434	-4,416	-3,622	-3,248

ADF testleri seçilen serilerin %1 düzeyinde (SSO %5 hariç) durağan olduklarını göstermektedir. Bu nedenle modellemede kullanılan parametreler açısından durağanlık sorunu bulunmamaktadır.

Nedensellik Sınamaları

Nedensellik ilişkilerine bakıldığında parametreler arasında karşılıklı etkileme gücü olduğu gözlemlenmektedir. İlk test doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ücretler ve GSYİH arasında gerçekleştirilmiştir.

Pairwise Granger Nedensellik Testleri

Örneklem: 1991:2 2010:4

Gecikme: 2

Ana Hipotez	Gözlem	F-Statistic	Probability
FDI'dan ücretlere doğru nedensellik olamaz	49	5.94995	0.00516
Ücretlerden FDI'a doğru nedensellik olamaz		22.3626	2.0E-07
GSYİH'dan ücretlere doğru nedensellik olamaz	49	18.3587	1.6E-06
Ücretlerden GSYİH'ya doğru nedensellik olamaz		127.422	0.00000
GSYİH'dan FDI'a doğru nedensellik olamaz	74	38.3993	6.2E-12
FDI'dan GSYİH'ya doğru nedensellik olamaz		15.6024	2.6E-06

İncelenen tüm parametreler arasında %1 anlamlılık düzeyinde kuvvetli ilişki bulunmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, milli gelir ve ücretleri anlamlı düzeyde etkilemektedir.

Sanayi üretim düzeyi ya da verimliliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilişkili olup olmadığı konusunda yapılan nedensellik testleri de olumlu sonuç vermiştir.

Pairwise Granger Nedensellik Testleri

Örneklem: 1991:2 2010:4

Gecikme: 2

Ana Hipotez	Gözlem	F-Statistic	Probability
FDI'dan Sanayi Ür. En. doğru nedensellik olamaz	74	35.2092	2.9E-11
Sanayi Ür. En.den FDI'a doğru nedensellik olamaz		14.6145	5.1E-06
GSYİH'dan Sn. Ur. En. doğru nedensellik olamaz	77	31.0722	1.9E-10
San. Ur. En'den GSYİH'a doğru nedensellik olamaz		7.67415	0.00095
GSYİH'dan FDI'a doğru nedensellik olamaz	74	3993	6.2E-12
FDI'dan GSYİH'ya doğru nedensellik olamaz		15.6024	2.6E-06

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları sanayi üretimini %1 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir. İstihdam, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve GSYİH ilişkisi de aşağıdaki şekilde sonuçlanmıştır.

Granger Nedensellik Testleri

Örneklem: 1991:2 2010:4

Gecikme: 2

Ana Hipotez	Gözle m	F-Statistic	Probability
FDI, istihdama doğru nedensellik olamaz	42	1.22564	0.30521
İstihdamdan FDI'ya doğru nedensellik olamaz		0.26501	0.76865
GSYİH'dan istihdama doğru nedensellik olamaz	42	1.87647	0.16741
İstihdamdan GSYİH'ya doğru nedensellik olamaz		0.89108	0.41883

Nedensellik analizlerine göre yabancı sermaye yatırımları ve istihdam düzeyi arasında bir ilişki kurulamamıştır. Yabancı sermaye girişlerinin istihdam rakamlarını iyileştirmediği gözlenmiştir. Diğer yandan GSYİH artışı ile istihdam arasında da bağlantı bulunmamaktadır. İhtiyatlı bir ifade ile büyüme istihdam yaratmamaktadır.

Sanayi üretimi üzerine doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve sabit sermaye oluşumunun etkilerini araştıran aşağıdaki gibidir;

Pairwise Granger Nedensellik Testleri

Örnekleme: 1991:2 2010:4

Gecikme: 2

Ana Hipotez:	Gözle m	F-Statistic	Probability
FDI'dan sanayi üretimine doğru nedensellik olamaz	74	35.2092	2.9E-11
Sanayi üretiminden FDI'ya doğru nedensellik olamaz		14.6145	5.1E-06
Sabit srm. olş.dan sanayi.ür. doğru nedensellik olamaz	49	6.53149	0.00328
San. ür'den sab. ser. oluşumuna doğru nedensellik olamaz		166.671	0.00000
Sabit srm. olş.dan FDI'ya doğru nedensellik olamaz	49	1.20685	0.30885
FDI'dan sabit ser. oluşumuna doğru nedensellik olamaz		78.1116	3.3E-15

Tabloya göre sanayi üretimi sabit sermaye oluşumu ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından anlamlı düzeyde etkilenmektedir. Beklendiği gibi sabit sermaye oluşumu ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilememektedir.

Son ölçümleme imalat sanayinde çalışan başına verimlilik ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında yapılmıştır.

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 06/01/12 Time: 21:24

Sample: 1991:2 2010:4

Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
FDI'dan verimliliğe doğru nedensellik olamaz	22	8.36145	0.00296
Verimlilikten FDI'ya doğru nedensellik olamaz		0.61172	0.55394

Yapılan ölçüme göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları verimlilik üzerinde doğrudan etkide bulunmakta ve çalışan başına verimliliği arttırmaktadır.

Dış Ticarete Rekabet

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dış ticaret üzerindeki etkilerinin gözlemlenebilmesi için rekabet düzeyini gösteren Balassa Endeksi oluşturulmuştur. Endeks

hem toplam dış ticaret hem de sektörler göre gerçekleştirilmiştir. Endeks değeri şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$B_s = \frac{(X - M)}{(X + M)}$$

Bulunan endeks değeri en yalın haliyle dış dünyayla rekabet edilebilirliği ifade etmektedir. Değerin pozitif değer alması rekabet gücünün varlığına, negatif değer alması rekabet gücünün az olduğuna işaret etmektedir. Değerin yükselmesi her iki işaret açısından da rekabet arttığını ifade etmektedir. Endüstri içi ve endüstriler arası ticaretin araştırılması ve rekabet gücünün saptanabilmesi için Grubel Lloyd endeksi hesaplanmıştır

$$GL_E = \frac{(X + M) - |X - M|}{X + M} = 1 - \frac{|X - M|}{X + M}$$

GL_E'nin "1" olması endüstri içi ticareti göstermekte, alınan bir birim ithal malına karşılık bir birim ihraç malı verilmektedir. Ülkeler veya endüstriler arasında rekabetin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Değer "0" a yaklaştıkça endüstride rekabet azalmakta, ülke ve/veya sektör aldığı ithal malı karşılığında bir başka endüstriden mal vermektedir. Örneğin Türkiye'nin ihraç ettiği bulaşık makinesi karşılığında yine bulaşık makinesi alması yüksek düzeyde rekabeti göstermektedir ve endüstri içi ticaretin işaretidir. Aynı bulaşık makinesi karşılığında buğday alınması ise endüstride herhangi bir rekabet olmadığını göstergesidir ve değer "0" a doğru yaklaşmaktadır (Grubel: 1971: 494).

2.3. Analizlere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk İşgücü Piyasalarına Etkileri

Yapılan analiz ve hesaplamalara göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkileri doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır.

2.3.1. Doğrudan Etkiler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımların ilk etkileri daha önce de belirtildiği gibi ücretler ve istihdam üzerinde görülmektedir. Bu etkiler yatırım yapıldığı anda ortaya çıktığından ilk olarak işçi gelirlerini ve istihdamı değiştirmektedir.

Ücretler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, nedensellik testlerine göre ücretler üzerinde anlamlı düzeyde etkide bulunmaktadır. Yabancı sermaye ortaklı, teknoloji yoğun işkollarında ücretlerin ortalamaya göre daha yüksek olduğu ve yüksek oranda arttığı gözlenmiştir. Ücretlerle ilgili inceleme Türkiye'nin en çok yabancı sermaye çekmeye başladığı yılın öncesi (2004) ve hemen sonrasında (2008) TÜİK tarafından gerçekleştirilmiştir. Tablo 4 bu çalışmaya dayandırılarak oluşturulmuştur.

Tablo 4: İş Kollarına Göre Ücretler ve Artış Oranları (2004-2008)

Ekonomik faaliyet kolları (EFİS Rev.1.1)	Toplam İstihdam İçindeki Pay		Aylık Ortalama Brüt Kazanç		Aylık Ortalama İşgücü Maliyeti		Ort.Ücret Artışı
	2004	2008	2004	2008	2004	2008	
Kok kömürü, petrol ür. ve nükleer yakıt imalatı	0,3	0,2	3 290	4 830	4 160	6 094	0,465
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	8,7	4,2	2 548	3 576	3 031	4 264	0,407
Kimyasal madde ve ür. ile suni elyaf imalatı	1,6	1,4	1 852	2 510	2 217	3 127	0,410
Elek., gaz, buhar ve sıcak su ür. ve dağıtım	3,7	1,1	1 710	2 881	2 116	3 593	0,698
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	9,3	7,0	1 487	2 046	1 762	2 558	0,452
Madencilik ve taşocaklığı	2,4	1,6	1 201	1 703	1 585	2 222	0,402
Ulaşım araçları imalatı	2,0	3,6	1 264	1 766	1 521	2 184	0,435
Toplam (Ortalama)	100,0	100,0	1 145	1 498	1 388	1 833	0,321
Elektrikli ve optik donanım imalatı	1,8	1,9	1 144	1 526	1 388	1 909	0,376
Ana metal ve fabrikasyon metal ürünleri im.	5,7	4,6	1 127	1 496	1 378	1 863	0,352
Kağıt hamuru, kağıt t. ür. im. Basım ve yayım	1,7	1,6	1 135	1 369	1 374	1 698	0,236
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	4,2	9,5	1 059	1 322	1 277	1 597	0,251
Metalik olmayan diğer mineral ürünleri im.	2,3	2,8	1 016	1 290	1 244	1 601	0,287
Gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı	6,6	4,3	970	1 363	1 180	1 681	0,425
Top. ve per. tic.; mot. taş. eşya onarım	15,0	13,0	948	1 424	1 146	1 725	0,506
Makine ve teçhizat	2,2	3,0	927	1 293	1 135	1 595	0,406
İmalat	47,2	40,9	925	1 269	1 129	1 576	0,395
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	1,8	2,0	896	1 140	1 098	1 404	0,280
İnşaat	5,9	6,4	747	859	920	1 055	0,147
Oteller ve lokantalar	3,6	4,6	696	1 023	849	1 254	0,478
Ağaç ürünleri imalatı	0,7	0,5	696	1 008	848	1 250	0,473
Tekstil ve tekstil ürünleri imalatı	17,8	12,4	684	874	841	1 091	0,296
Başka yerde sınıflandırılmamış imalatlar	1,3	2,0	670	920	814	1 145	0,405
Deri ve deri ürünleri imalatı	1,3	0,7	613	802	750	988	0,317
En Yüksek-En Düşük Ücret Oranı			%536	%602			

Kaynak: TÜİK, 2004 ve 2008 İşgücü Maliyeti Araştırması Sonuçları

Tablo 4'de ortalama ücretler 2004 yılı verilerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. İki ölçüm dönemi arasında ortalama ücret artış oranı %32,1 olarak gerçekleşmiştir. Ortalamanın üzerinde kalan üretim alanlarına bakıldığında sermaye yoğun oldukları dikkati çekmektedir. Bu alanlarda ücret artış oranları ortalamanın üzerinde seyretmektedir. Durum kalifiye eleman çalıştıran ve çalıştırmayan şirketlerdeki çalışanlar arasındaki ücret dengesizliğinin artabileceğinin bir göstergesidir. Yabancı ortaklı şirketler, yabancı şirketler ve dış ticaretle rekabet edebilen şirketlerin işgücüne önerdiği ücretler kalifiye eleman çalıştırmaları nedeniyle daha yüksek olmaktadır. Küreselleşmenin yarattığı ikili istihdam yapısı Türkiye örneğinde de yaşanmaktadır. 2004 yılında kok kömürü nükleer yakıt imalatı iş kolundaki ücret oranı deri işkolundaki ücret oranına göre %536 yüksekken bu fark 2008 yılında daha da açılmış ve %602'ye çıkmıştır.

Tablo 5 yukarıda ifade edilenleri destekler niteliktedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaştığı alanlarda ücretlerin artış oranları (inşaat ve gayrimenkul hariç) %40'ın üzerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 5: Faaliyet Kollarına Göre Yabancı Sermayeli Şirketler ve Ücret Değişimleri (2004-2008)

Ekonomik Faaliyet	Şirket Sayısı	Ücret Değişimi %
Motorlu taşıtlar dışında kalan toptan ticaret ve komisyonculuğu	6838	0,506
İnşaat	2765	0,147
Diğer iş faaliyetleri	1926	0,405
Gayrimenkul faaliyetleri	1882	0,251
Oteller ve lokantalar	1803	0,478
Motorlu taşıtlar dışında kalan perakende eşya ticareti	1673	0,435
Destekleyici ve yardımcı ulaştırma faaliyetleri	1432	0,452
Elektrik gaz buhar üretim ve dağıtım	624	0,698
Kimyasal madde ve ürünleri imalatı	521	0,41
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	502	0,425
Motorlu taşıtlar motosiklet satış bakım onarım	478	0,506

Kaynak: TÜİK ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Kalifiye işgücü gerektirmeyen daha çok emek yoğun olarak nitelendirilebilecek imalat iş kollarında hem ücretler düşük kalmakta hem de yabancı sermaye bu alanlara yatırım yapmak istememektedir. Yabancı sermaye alan işkollarındaysa kalifiye elemana daha yüksek ücret önerilmektedir. Yabancı sermayeyi içselleştiren ulaştırma, bakım onarım, perakende ticaret gibi hizmet iş kollarında da ücret artış düzeyi oldukça yüksektir.

Yapılan bazı çalışmalara göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ücretler arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaşmasıyla beraber Türkiye, pek çok ülke açısından ücretlerden kaynaklanan maliyet avantajını yitirmiştir. Pek çok işkolunda satın alım gücü paritesine göre belirlenen ücretler yükselerek gelişmiş ülke ortalamalarına yaklaşmıştır. Durum özellikle işverenler açısından dikkat çekmektedir. Ancak dış ticarete kapalı sektörlerde ya da rekabet etmekte zorlanan tekstil gibi alanlarda ücretlerin artmadığı, oransal olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları alan sektörlerde verilen ücretlerin altında kaldığı bilinmektedir. Ertürk'e göre durumun nedeni; finansal serbestleşme politikalarından sonra işgücü piyasalarında sürekli işsizliğin olması ve/veya olmasının istenmesi ve para otoritesinin sermaye sahipleri için gereken likiditeyi çoğu zaman sağlamasıdır (Ertürk, 2003: 384).

Açıklan ve arkadaşlarının 2006 yılına kadar verilerle yaptıkları çalışmada; ücretler ve GSMH'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile uzun dönemli ilişki içinde olduğu ancak bu ilişkinin kısa dönemde koptuğu belirlenmiştir. Aynı çalışmaya göre 1980'den sonra ücretlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile çift yönlü nedensellik içinde olduğu gözlemlenmiş, ücretlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekerken, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da ücretleri etkilediği sonucuna varılmıştır (Açıklan, 2006: 280).

Ar'a göre de özellikle kamu kesimi ücretlerindeki artışın sınırlı tutulması ve özelleştirme uygulamaları sonucunda kalifiye olmayan işgücü ücretleri arttırılmamaktadır. Diğer yandan kalifiye olan işgücü ile bu kesim arasındaki gelir adaletsizliği hızla artmaktadır (Ar, 2004: 410).

İstihdam

Analizlerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla istihdam arasında bir bağ kurabilmek olanaklı olamamıştır. Ayrıca GSYİH ile de istihdam arasında bir bağlantı kurulamamıştır. Durum kesin bir saptama yapmanın olanaklı olmadığı çekincesiyle beraber, önemli iki noktaya vurgu yapmaktadır;

i. İstihdam yaratmayan büyüme “*jobless growth*” yaşanmaktadır. Yani ekonomideki muhtemel bir yapısal dönüşüm nedeniyle sermaye yoğun üretim sürecine geçilmiş olması süreci ortaya çıkartmış olabilir.

ii. Yabancı sermaye ortaklıkları ve yatırımlar artsa da yaratıcı yok etme “*creative destruction*” sürecinin başladığı söylenebilir.

Her iki neden sonucunda istihdam rakamlarıyla incelenen parametreler arasında analitik bir bağ kurulamamıştır.

Şimşek ve Behdioğlu'na göre ise 1980-2005 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve istihdam edilen işgücü arasında pozitif bağlantı bulunmuştur (Şimşek, 2006: 60-61). Saray'a göreyse 1970-2009 döneminde istihdam ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında istihdamı arttırıcı bir etkiye rastlanamamıştır (Saray, 2011: 381). Aynı çalışmaya göre gelen yabancı yatırımlar genellikle hizmetler (finans-haberleşme-ulaştırma) alanlarında yoğunlaştığından istihdam üzerinde istenen etkiler görülememektedir. Aynı durum Akpolat tarafından da vurgulanmakta ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gayrimenkul yatırımlarıyla şirket birleşmeleri alanında yoğunlaştığı belirtilmektedir (Akpolat, 2001: 63).

Bülbül ve Emirmahmutoğlu'nun çalışmaları hizmetler sektörü özelinde bankacılık alanında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya göre bankacılık sektöründe doğrudan yabancı sermaye yatırımları artışı istihdam artışına yol açmakta ancak bu artış nitelikli işgücü yaratma açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Bülbül, 2010: 234).

Genel olarak vurgulananın aksine, Yavan'a göre üretim yapmaya gelen yabancı yatırımcı için işgücünün ucuz değil kalifiye olması önem taşımakta ve yatırımlar beşeri sermaye açısından gelişmiş yörelere yapılmaktadır (Yavan, 2010: 1699). Aynı çalışmaya göre yabancı yatırımcı için önemli olan bir başka ölçüt; kümeleşmenin yoğunlaştığı İstanbul, İzmir ve Kocaeli gibi yörelere yatırım yaparak güçlü talep yapısını yerinde değerlendirmektir.

2.3.2. Dolaylı Etkiler

Yabancı sermayenin Türkiye'ye girmesinden bir süre sonra dolaylı etkileri ortaya çıkmaktadır. Yayılma etkileri de denilebilecek bu etkiler özellikle yoğun yatırım alan sektörlerde belirginleşmektedir. Otomotiv bu sektörlerin başında gelmektedir. Türkiye'de otuz bine yakın yabancı sermayeli firma bulunmakta, bu şirketlerden önemli bir bölümü hizmet ve ticaret alanında faaliyet göstermektedir.

Tablo 6: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Firmaların Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı (İlk 15)

Sıra	Faaliyet Alanı	Şirket Sayısı
1	Motorlu taşıtlar dışında kalan toptan ticaret ve	6838
2	İnşaat	2765
3	Diğer iş faaliyetleri	1926
4	Gayrimenkul faaliyetleri	1882
5	Oteller ve lokantalar	1803
6	Motorlu taşıtlar dışında kalan perakende eşya ticareti	1673
7	Radio televizyon haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	1612
8	Destekleyici ve yardımcı ulaştırma faaliyetleri	1432
9	Bilgisayar ile ilgili faaliyetler	767
10	Elektrik gaz buhar üretim ve dağıtım	624
11	Kimyasal madde ve ürünleri imalatı	521
12	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	502
13	Motorlu taşıtlar motosiklet satış bakım onarım	478
14	Tekstil ürünleri imalatı	466
15	Kara taşımacılığı boru hattıyla taşımacılık	452
	Toplam	29143

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü istatistiklerinden derlenmiştir.

Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların çalışma alanlarına göre sıralaması yapıldığında Türk ihracat ürünleri sıralamasıyla paralellik gösterdiği gözlenmektedir. Bu durum aynı zamanda endüstri içi ticaretin de bir göstergesidir ve rekabet baskısı yaratarak yabancı sermaye yatırımlarının ileri geri bağlantılı yayılma etkilerini uyarmaktadır. Günaydın’a göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları yayılma etkileriyle Türk ekonomisini olumlu etkilemekte ve rekabet yaratmaktadır (Günaydın, 2005: 245).

Büyüme ve Gelir Dağılımı

Yapılan analizlere göre GSYİH büyümesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında kuvvetli ilişki saptanmıştır. Son yıllarda yabancı yatırımlar GSYİH’nın daha istikrarlı büyümesini sağlayan etkenlerden birini oluşturmaktadır. Ancak bu olumlu tablonun gelir dağılımı açısından doğru olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Ücretler alt başlığında da belirtildiği gibi dış ticaretin içselleştirilmesi ya da dış ticaret, küreselleşme sürecinde ülkelerdeki ikili istihdam ve gelir yapısını uyarmaktadır. Türkiye’de Gini katsayısı 0,402 düzeyindedir. Bu oran OECD (0,310) ve dünya ortalamasının (0,399) üzerinde seyretmektedir. Türkiye gelir adaletsizliğinde ABD ile aynı düzeyde bulunmaktadır.

Harita 1: Ünelere Göre Gini Katsayısı

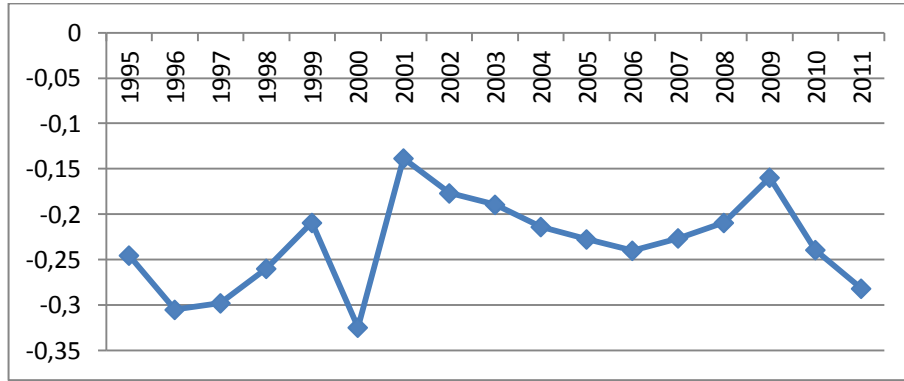

Kaynak: [http://www.indexmundi.com] (02.05.2012)

Teknolojik Dönüşüm ve Rekabet

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları dış ticaretin içselleştirilmesidir önermesi, dış ticaret verileri incelenerek de görülebilmektedir. Doğrudan yatırımların artmaya başladığı yıllarda dış açık oranı azalarak dış ticaret dengesi olumlu etkilenmiştir. Durum toplam dış ticaretin rekabet düzeyini gösteren Balassa Endeksiyle de basitçe ifade edilebilir.

Şekil 5: Toplam Dış Ticarete Balassa Endeksi (1995-2011)

Kaynak: TCMB verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 5'e göre genel dış ticaret için endeks değeri negatiftir. Ancak yabancı sermaye girişlerinin yoğun yaşandığı yıllarda bu endeksin yukarı yön izlediği gözlenmektedir. Mortgage Krizi ile beraber endeks yeniden azalmaya başlamıştır.

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye ülke içinde, getirdiği gelişmiş teknoloji, profesyonel yönetim anlayışı ve ölçek etkisi nedeniyle rekabet ortamı yaratmaktadır. Aynı zamanda bu sermaye aynı sektör için kalifiye eleman yetiştirerek bir okul olma özelliği taşımaktadır. Bu anlamda KİT'lerin kuruldukları yıllarda üstlendiği yol gösterici olma karakteri yabancı yeşil alan yatırımlarında da görülebilmektedir.

Ülke içinde yaratılan bu rekabet farkı dışa açık sektörlerdeki veriler incelendiğinde de anlaşılabilir. Yabancı sermaye alan sektörler aynı zamanda dış pazarlarda rekabet gücünü arttırmakta, bir süre sonra da yabancı sermaye alan ülke kendi teknolojisini geliştirmeye başlamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi durumun Türkiye'deki en iyi örneğini otomotiv sektörü göstermektedir.

Günaydın'a göre yabancı yatırımlar Türkiye'de teknolojik dönüşüme neden olmaktadır (Günaydın, 2005: 245). Dış ticaretin doğurduğu rekabet ortamı ve yabancı ortaklıklar yeni teknolojilerin geliştirilmesini sağlamıştır. Örneğin Türk beyaz eşya üreticileri Gümrük Birliği uygulamasından sonra rekabet baskısı sonucunda kendi teknolojileriyle Avrupa pazarlarında önemli paylar elde etmişlerdir. Hatta bu sektörün önde giden firmaları Avrupa Birliği'nde faaliyet gösteren aynı alandaki birkaç firmayı bünyelerine katmışlardır. Otomotiv firmalarıysa Türkiye'de geliştirdikleri modelleriyle, ilgili model gamında dünya çapında yılın arabası ödülleri alabilmişlerdir.

Türkiye'de teknolojik değişim ya da dönüşüm emek yoğun üretim sürecinin sermaye yoğun tekniklere yerine bırakarak küçülmesiyle devam etmektedir. Tekstil ve tarım sektörlerinin ihracat ve üretimleri miktar olarak büyümesine rağmen, dış ticaretten aldıkları oransal pay giderek azalmaktadır. Diğer yandan sermaye yoğun sektörlerin dış ticarete katkıları giderek artmaktadır.

Tablo 7: Dış Ticaret Kompozisyonundaki Değişme (1996-2011)

	1996		2011	
	Toplam	23 224 465	TOPLAM	134 917 635
1	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	3 568 870	Motorlu Kara Taşıtları bisiklet, motosiklet	15 803 644
2	Örülmemiş giyim eşyası	2 154 307	Makine ve cihazlar, aletler, parçaları	11 561 930
3	Demir ve çelik	1 750 211	Demir ve çelik	11 225 351
4	Elektrikli makine ve cihazlar	1 327 814	Elektrikli makine ve cihazlar	8 875 167
5	Yenilen meyveler, kabuklu yemiş	1 137 682	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	8 387 241
6	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet	811 794	Mineral yakıtlar, mineral yağlar	6 539 078
7	Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar	805 803	Demir veya çelikten eşya	5 748 242
8	Pamuk, pamuk ipliği	643 824	Örülmemiş giyim eşyası	5 125 344
9	Tütün	637 590	Plastik ve plastikten mamul eşya	4 580 548
10	Mensucattan mamul diğer eşya	621 091	Yenilen meyveler, kabuklu yemişler	3 908 935
11	Sentetik ve suni devamsız lifler	590 944	İnciler, kıymetli taş ve metal	3 738 817
12	Sebze, meyve, bitki parçaları	562 925	Kauçuk ve kauçuktan eşya	2 593 059
13	Demir veya çelikten eşya	506 167	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar	2 465 459
14	Yenilen sebzeler	476 824	Alüminyum ve alüminyum eşya	2 285 874
15	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar	388 325	Mensucattan mamul diğer eşya	2 138 721

Kaynak: TÜİK sitesinden derlenmiştir.

Tablo 7 dış ticaret alanında yaşanan yapısal dönüşümü yansıtmaktadır. Türk ihracat ürünlerinin kompozisyonu Gümrük Birliği ve küreselleşme süreci ile birlikte değişmiş, dış dünyaya eklenen ve doğrudan yabancı sermaye çeken sektörlerde üretim ve ihracat düzeyi yükselmiştir. 1996 yılında geleneksel sektör ağırlıklı dış ticaret, yerini daha çok sermaye ve ileri teknoloji kullanan alanlara bırakmıştır. Dış ticaretin yapısı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından etkilenmekte ve yayılma etkileri sonucunda rekabet artışı yaşanmaktadır. Tablo 8’de yer alan Grubel Lloyd endeksi, yatırım alan sektörlerindeki rekabet artışlarını yansıtmaktadır.

Tablo 8: Türkiye’nin Dış Ticareti En Yüksek 15 Faaliyet Kolu ve Rekabet Endeksleri (1996-2011)

	Faaliyet Kolu	Balassa Endeksi		GL Endeksi	
		1996	2011	1996	2011
	TOPLAM	-0,129	-0,282	0,695	0,718
1	Mot. Kara taş., traktör, bisiklet, moto.	-0,113	-0,042	0,463	0,958
2	Makina ve cihazlar, aletler, parçaları	-0,619	-0,402	0,174	0,598
3	Demir ve çelik	-0,079	-0,291	0,773	0,709
4	Elektrikli makina ve cihazlar	-0,161	-0,310	0,618	0,690
5	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	0,290	-0,200	0,055	0,800
6	Mineral yakıtlar, mineral yağlar	-0,828	-0,784	0,089	0,216

7	Demir veya çelikten eşya	-0,020	0,390	0,892	0,610
8	Örülmemiş giyim eşyası	0,284	0,465	0,078	0,535
9	Plastik ve plastikten mamul eşya	-0,266	-0,466	0,344	0,534
10	Yenilen meyveler, kabuklu yemişler	0,213	0,817	0,101	0,183
11	İnciler, kıymetli taş ve metal	0,020	-0,305	0,520	0,695
12	Kauçuk ve kauçuktan eşya	-0,083	-0,129	0,691	0,871
13	Tuz,kükürt,toprak ve taşlar	0,093	0,696	0,481	0,304
14	Alüminyum ve alüminyum eşya	-0,087	-0,175	0,628	0,825
15	Mensucattan mamul diğer eşya	0,216	0,824	0,079	0,176

Kaynak: TCMB verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 8'e göre, Türkiye'nin toplam dış ticaretinde rekabet gücü artarak 0,695'den 0,718'e yükselmiştir. Faaliyet kollarına göre rekabet ve endüstri içi ticaretin arttığı da gözlenmektedir. En yüksek endüstri içi ticaret otomotiv alanında yaşanmaktadır. Bu alanda endeks değeri 1'e yakın hale gelmiştir. Tabloda koyu satırlarla gösterilen üç faaliyet kolu haricinde tüm alanlarda rekabet gücü yükselmiştir. Bu faaliyet kollarında yabancı sermaye yatırımı ve/veya ortaklıkları yaygın olarak kullanılmaktadır.

Finansal Piyasaların Derinleşmesi

İMKB'de işlem gören senetlerde yabancı sermaye ya da yabancı sermaye ortaklı şirketlerin payları artmaktadır. Baklacı'ya göre yabancı yatırımcı işlemleri ile hisse getirileri arasında güçlü ve karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Yabancı yatırımcılar hisse senetlerini yakından takip etmekte ve hisse senet getirileri üzerinde etkili olmaktadır (Baklacı, 1997: 38).

Tablo 9: İMKB İşlemlerinde Yabancı Sermaye Payları (2011)

Faaliyet Alanı	Yabancı Sermaye İşlemleri	Toplam İşlem	Yabancı Sermaye Oranı
Tarım ormancılık ve balıkçılık	---	451.028.195	
Madencilik	3.597.160.216	6.870.533.159	0,524
İmalat sanayi	28.674.809.098	181.618.039.671	0,158
Elektrik gaz ve su	623.643.176	5.772.934.218	0,108
İnşaat ve bayındırlık	1.833.531.038	4.179.630.431	0,439
Toptan ve perakende ticaret, otel ve lokantalar	8.876.886.830	33.349.682.627	0,266
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	17.757.583.033	30.624.952.128	0,580
Mali kuruluşlar	150.726.401.871	368.134.842.534	0,409
Teknoloji	395.852.156	17.966.966.650	0,022
Eğitim, sağlık, spor ve diğer sosyal hizmetler	361.520.263	32.063.007.005	0,011
Toplam	212.848.522.908	681.031.616.618	0,313

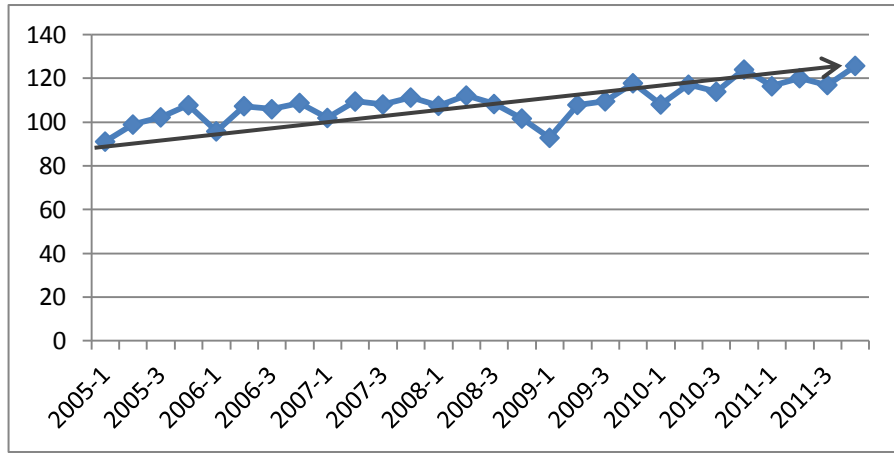
Kaynak: İMKB resmi web sitesinden derlenmiştir.

İMKB’de işlem gören yabancı sermaye (doğrudan ya da dolaylı) yüksek orandadır. 2011 yılı için toplam işlem hacminin %31,3’ü yabancı sermaye tarafından gerçekleştirilmektedir. İşlem gören hisse senetlerinde de aynı durum söz konusudur. Yılmaz’a göre yabancı sermaye hangi tür olursa olsun İMKB’de finansal derinleşmeyi sağlayan en önemli unsurlardan birisidir (Yılmaz, 2008: 125).

Verimlilik Yapısı

Yapılan analizlere göre çalışan başına verimlilik yabancı yatırımlardan anlamlı düzeyde etkilenmektedir. Şekil 6’ya göre 2005 yılı sonrasında sanayi verimlilik endeksinde iki yıl içinde (2005/1 %91,12, 2007/4 %111,24) %20’ye yakın yükselme görülmüş, 2011 yılında endeks 10 puan daha artarak %120 düzeyini yakalamıştır.

Şekil 6: Sanayi Üretimi Verimlilik Artışı (2005-2011 Dönemsel)

Kaynak: TCMB, EVDS istatistik sistemi.

Koyuncu ve Çınar’ın 1980-2005 yılları için yaptıkları çalışmaya göre yabancı yatırımlar, ülke içinde yarattığı rekabet etkisiyle firma verimliliğini arttırmaktadır (Koyuncu, 2009: 310). Bu çalışmaya göre dış ticaretin verimliliğe etkisi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına göre daha fazla ölçülmüştür.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının genel olarak kalifiye işgücünü uyardığı söylenebilir. Türkiye’de de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kalifiye işgücü üzerinde olumlu etkileri saptanmıştır (Akpolat, 2011: 64). Genellikle yabancı yatırım ya da yabancı ortaklı yatırımlarda istihdam edilen işgücüne verilen ücretlerin yüksek olması nedeniyle işgücünün niteliği artmaktadır. Bu durum beşeri sermayeyi de olumlu etkilemektedir. Beşeri sermayenin kalitesinde meydana gelen artış, verimliliği yükseltmektedir.

Türkiye’de verimlilik genel anlamda artmış olmasına rağmen, ücretlerdeki artış oranının verimlilikteki artış oranının altında kalması, işçi kesiminde üretici ve/veya üretim lehine yapılan bir fedakârlığın göstergesi olarak kabul edilmektedir (Ar, 2007: 387).

Sonuç

Türkiye 2005 yılından itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekmeye başlamıştır. Özelleştirme uygulamalarıyla beraber yabancı ortaklı şirket ve yabancı yatırımcı sayısı artmış ve Türkiye yabancı yatırımların doğrudan ve dolaylı etkilerini hissetmeye başlamıştır. Daha istikrarlı ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında yabancı yatırımların

katkısı bulunmaktadır. Cumhuriyet Hükümetlerinden bu yana yabancı sermaye özendirilmeye çalışılmış ancak olumsuz ekonomik yapı nedeniyle istenen düzeyde yabancı yatırım girişi sağlanamamıştır.

Yabancı sermaye yatırımları, dış ticaret sanki iç piyasada yapılmıyormuşçasına etkiye bulunmakta ve dış ticaretin içselleştirilmesini sağlamaktadır. Yabancı sermayeli şirketler genellikle daha kalifiye elaman istihdam etmektedirler. Bu nedenle beşeri sermayenin daha iyiye gitmesi için bir baskı yaratmaktadırlar. Bu alanlarda çalışan işgücü ücretleri yükselmekte kalifiye olmayan işgücü istihdam edilmemektedir. Süreç emek piyasalarındaki ikili yapıyı uyarmakta, gelir dağılımını olumsuz etkileyebilmektedir.

GSYİH açısından değerlendirildiğinde yabancı sermayenin olumlu etkileri görülmektedir. Teknolojik dönüşüm ve rekabet açısından da aynı olumlu saptamaları yapmak olanaklıdır. Yabancı sermaye gerek iç gerekse dış piyasalarda yarışmacı piyasalar yaratmaktadır. Yalnızca reel piyasalar değil aynı zamanda finansal piyasalar da yabancı sermayeden etkilenmektedir. İMKB yabancı sermaye girişleriyle beraber daha derin bir piyasa hacmine kavuşmuştur. Ayrıca yabancı sermaye işlem hacminde önemli bir düzeyde yer tutmaktadır.

Sıralanan gelişmelerin en önemli etkisi işgücü verimliliğinde görülmektedir. İncelenen tüm parametrelerin uyardığı en önemli değişken verimliliktir. Yabancı yatırımlar işgücü ve firma verimliliğini olumlu etkilemekte ve ekonomide daha üretken bir yapı yaratmaktadırlar.

Kaynakça

- Açıkalin, Sezgin; Gül, Ekrem ve Ercan Yaşar (2006) *Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 16, Aralık, 271-282.
- Alfaro, Laura (2003) *Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter?* Harvard Business School, April 2003,
[<http://gwww.grips.ac.jp/teacher/oono/hp/docu01/paper14.pdf>] (01.05.2012)
- Akpolat, Ahmet ve Selim Inaneli (2011) *Does Foreign Direct Investment Matter, The of Turkey*, **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue 77, 56-68.
- Almeida, Rita (2005) **The Labor Market Effects of Foreign Owned Firms**, DECRG - The World Bank Publications, June 17.
- Ar, Kamil Necdet (2007) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi*, Ankara: Kamu-İş Yayınları.
- Baklacı, Hasan (1997) *İMKB’de Yabancı Yatırımcı İşlemleri ve Getiri İşlemleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, **İMKB Dergisi**, Cilt 11, Sayı 42, 38-59.
- Baldwin, Robert (1995) *The Effect of Trade And Foreign Direct Investment on Employment And Relative Wages*, **NBER Working Paper Series**, No: 5037, 48-49.
- Bruno, Giovanni, Crino, Rosario ve Anna Falzoni (2004) *Foreign Direct Investment, Wage Inequality and Skilled Labor Demand and in EU Accesion Countries*, August 12.
- Bülbül, Güray ve Furkan Emirmahmutoğlu (2010) *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği*, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12/1, 205-238.

- Driffield, Nigel ve Karl Taylor (2000) *FDI and Labor Market: A Review of The Evidence and Policy Implications*, **Oxford University Press and The Oxford Review of Economic Policy Limited**, 90-103.
- Ekonomik Görünüm,
[<http://www.invest.gov.tr/trTR/turkey/factsandfigures/Pages/Economy.aspx>]
(26.07.2011).
- Ertürk, Korkut (2003) **Parasal Kriz Teorileri Üzerine Notlar, İktisat Üzerine Yazılar II**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Grubel, Herbert G.; Peter J. Lloyd (1971) *The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade*, **Economic Record**, 47 (4): 494-517.
- Goldberg Pinelopi ve Nina Pavcnik (2004) Trade, Inequality, and Poverty: What Do We Know? Evidence from Recent Trade Liberalization, Episodes in Developing Countries, Brookings Trade Forum, Globalization, Poverty, and Inequality, 223-269.
- Günaydın, İhsan (2005) *The Causal Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth in Turkey: Cointegration and Error Correction Models*, **Öneri**, Cilt 6, Sayı 23, Ocak, 239-247.
- Haskel J.; Pereira S.; M. Slaughter (2002) *Does Inward Foreign Investment Boost The Productivity of Domestic Firms?* **NBER Working Paper Series**, Cambridge, January.
- Karaçor, Zeynep; Yılmaz, Levent ve Nurgün Topallı (2009) *Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği*, **I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi** 10-16 Mayıs 2009, 563-578.
- Karagöz, Kadir (2007) *Türkiye’de Yabancı Sermaye Girişlerini Belirleyen Faktörler 1970-2005*, **Journal of Yasar University**, Sayı 8, 927-948.
- Karlık, Rıdvan (1991) **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Koyuncu, Cüneyt ve Tuğrul, Çınar (2009) *Ticari Dışa Açıklık ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İşgücü Verimliliğine Etkisi:1980-2005 Türkiye Uygulaması*, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Atatürk Üniversitesi, Cilt:23, Sayı:1, 309-326.
- Mises, Ludvig Von (1957) *Economic Freedom and Interventionism*, **National Review**, June 22.
- Mucuk, Mehmet ve Demirel, Tahir (2009) *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans*, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, 365-373.
- OECD, **OECD Economic Surveys: Turkey**, OECD Publications.
- Osmanov, Khagani (2008) **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makroekonomik Etkileri – Türkiye Örneği**, Gazi Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pandya, Sonal (2010) *Labor Markets and The Demand for Foreign Direct Investment*, **International Organization**, Summer, 389-409.
- Saray, Ozan (2011) *Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdam İlişkisi Türkiye Örneği*, **Maliye Dergisi**, Sayı 161, Temmuz-Aralık, 381-403.
- Scheve, Kenneth and Matthew J. Slaughter (2004) *Foreign Direct Investment and Labor Market Outcomes*, **American Journal of Political Science**, Vol 48(4), 662-674.

- Şimşek, Mevlüde ve Sema Behdioğlu (2006) *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma*, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, Eylül, 47-65.
- Tezel, Y. Sezai (1986) **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, Ankara: Yurt Yayınları.
- TİSK Yayınları, **Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Ekonomik Kriz**, [<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=93>] (28.09.2011).
- UNCTAD (2009) **Training Manual on Statistics for FDI and the Operations of TNCs**, United Nations, Geneva, Vol: 1.
- UNCTAD (2011) **World Investment Report 2011**.
- Yavan, Nuri (2010) *The Location Choice of Foreign Direct Investment Within Turkey: An Empirical Analysis*, **European Planning Studies**, Vol: 18, No: 10, October, 1675-1705.
- Yılmaz, Elif (2008) **Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin İMKB Üzerindeki Etkilerinin Analizi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.